

obnova i razvitak hrvatske poljoprivrede, sela i poljoprivrednih gospodarstava

vladimir stipetić

ekonomski fakultet
sveučilišta u zagrebu,
zagreb, hrvatska

ivo vajić

ministarstvo poljoprivrede,
šumarstva i vodoprivrede
republike hrvatske,
zagreb, hrvatska

ivan novak

zagreb, hrvatska

primljeno travnja 1992.

uvod

—>Po našem poimanju, obnova poljoprivrede i sela nije samo gradnja novih obiteljskih kuća i gospodarskih zgrada (umjesto onih u ratu uništenih), niti samo popravak oštećenih, nego je to koordiniran plan da bi se na novim načelima gradilo »novo hrvatsko selo«, koje će arhitektonski, funkcionalno i gospodarski biti u skladu s najnovijim rezultatima planiranja sela.

Pod obnovom biljne i stočarske proizvodnje podrazumijevamo ne samo doseći stanje prije ovoga rata protiv Hrvatske, nego preobraziti i razviti proizvodnje na novim osnovama. To znači, da uz popravak oštećenih poljoprivrednih strojeva i mehanizacije, i nabavku novih strojeva umjesto uništenih ili otuđenih, treba voditi brigu da poljoprivrednici dobiju najbolje što im danas svijet može pružiti.

Autori ponajprije iznose vlastito poimanje obnove sela i poljoprivrede. Prema tom stajalištu, gradnju uništenih ili oštećenih objekata treba izvoditi u skladu s nalazima najnovijih istraživanja seoskog socijalnog i gospodarskog razvitka, dakle da sadašnji naponi obnove budu neposredno u funkciji prosperiteta sela i poljoprivrede.

U članku se iznose procjene gubitaka stočnog fonda, gospodarskih i stambenih zgrada, poljoprivredne mehanizacije, zatim štete koje su pretrpjeli poljoprivredni kombinati i ostala društvena poljoprivredna poduzeća u proizvodnji i preradi, te ostale nastale štete.

Autori nastoje procijeniti i troškove obnove, uza svo uvažavanje poteškoća koje onemogućuju preciznije računanje. U nastavku članka govori se o mogućim izvorima sredstava za obnovu ovoga segmenta gospodarstva, zatim o nositeljima obnove, te o prioritetima u obnovi. Sve su to pitanja koja praktične odgovore traže vrlo brzo. Ovim problemima kojima će se sresti obnova valja pridodati i naslijeđene lošu agrarnu i socijalnu strukturu, te sve ostale posljedice agrarne politike koja je dugotrajno zanemarivala privatni sektor.

U sustav obnove poljoprivrede ulazi i obnova tvornica koje su preradivali poljoprivredno-prehrambene proizvode, ali i mnogih drugih objekata preko kojih su prehrambeni proizvodi upućivani potrošačima. Ponegdje trebat će ne obnavljati zastarjele pogone nego graditi nove, koji se danas smatraju optimalnima ili za preradu ili za trgovinu.

Jednom riječi, želimo kazati da je obnova poljoprivrede i sela široko područje, u kojem se ne bi smjelo obnoviti sve onako »kako je bilo«, nego unositi sve poboljšice što ih je svijet unio u seoski i poljoprivredni život u najnovije vrijeme. U tom smislu obnova hrvatske poljoprivrede i sela mora biti u funkciji budućeg razvitka i sela i poljoprivrede.

obnova hrvatske poljoprivrede i sela

1. štete u poljoprivredi

O pravoj veličini šteta nanesenih poljoprivredi Hrvatske još uvijek nema konačnih podataka. Svakodnevna izvješća govore o novim spaljenim i razrušenim seoskim domovima, i o sve većim štetama koje se nanose poljoprivredi.

(a) Prema službenim procjenama s kraja prošle godine bilo je napušteno oko 50.000 seoskih gospodarstava, a ta je brojka do danas zacijelo narasla. Kako je u Hrvatskoj (prema popisu iz 1991) bilo 534.000 poljoprivrednih gospodarstava, to proizlazi da se krajem prošle godine cijeno kako je 9% svih poljoprivrednih gospodarstava bilo napušteno, a pretpostaviti je da ih danas ima oko 10% (55.000).

(b) Došlo je do velikih gubitaka u stočnom fondu. Budući da je na značajnom dijelu Hrvatske nemoguće provoditi precizne popise, vjerojatno su procjene gubitaka jedino moguće.

Tablica 1.

Gubici stočnog fonda

Godina	Broj (u tisućama grla) 15. siječnja 1991.				
	Goveda	Svinje	Konji	Ovce	Perad
1986	885	1.705	53	735	16.532
1988	843	1.856	44	721	16.631
1990	830	1.573	39	751	17.102
1991	757	1.621	36	753	16.512
1992*	(650)	(1.500)	(30)	(650)	(16.000)

* Procjena autora.

Po našoj ocjeni stočni se fond Hrvatske smanjio od 1990. za oko 15%.

(c) Računamo, nadalje, da je i uništeno, odnosno opljačkano oko 8—10% poljoprivredne mehanizacije.

(d) Ima i tekućih gubitaka, do kojih je došlo zbog nepožnjevenih i neobrađenih površina, sjemena koje je propalo, prijevremenog klanja stoke u tovu i drugog.

(e) Značajno su oštećeni poljoprivredni kombinati, ali je prave dimenzije šteta sada nemoguće utvrditi.

Spomenut ćemo samo one koji su pretrpjeli najveće štete: VUPIK Vukovar, PIK Vinkovci, IPK Osijek, PIK Belje, PIK Nova Gradiška i Mesna industrija Gavrilović.

(f) Umanjeni su kapaciteti za preradu poljoprivrednih proizvoda: tvornice »Kandid« Osijek, svih tvornica šećera, »Osječanke« Osijek, »Zvečeva« Slavonska Požega, KIM Karlovac, a znatne su bile i indirektno štete tvornica koje nisu bile

zahvaćene ratom (od Podravke, preko Kraša do Purisa u Pazinu). Prema jednoj procjeni potencijali prehrambene industrije Slavonije i Baranje smanjeni su za 55—60%.

(g) Velike su štete u vodozaštiti i vodoopskrbi. Oko 600 km nasipa uz rijeke nalazi se u zonama ratnih operacija; vodoopskrba je ugrožena, oštećena ili onesposobljena u mnogim manjim naseljima, ali i u velikim gradovima od Osijeka, Vinkovaca i Vukovara, preko Našica, Pakraca i Dubrovnika, do Siska, Karlobaga, Zadra, Šibenika i Dubrovnika.

2. potrebna novčana sredstva za obnovu

Teško je, zbog nepotpunog uvida u stanje stvari predočiti visinu novca potrebnog za obnovu. Nužne su aproksimacije, a računali smo ih oprezno tako da smo u pravilu uzimali u obzir nižu vrijednost objekta od one koju za novu gradnju računaju građevinska poduzeća.

S tim u vezi trebalo je riješiti i jednu metodološku teškoću. Naime, gospodarske (ili stambene) zgrade, koje je okupator srušio ili spalio nerijetko su dugo bile u upotrebi, neke od njih i po više desetljeća. Sadašnja vrijednost starijih zgrada bila je mala, jer su bile »otpisane«, kako bi knjigovode rekle. Međutim, danas kad planiramo obnovu, moramo računati da valja graditi nove zgrade umjesto starih, da valja kupiti novi traktor (iako su neki od uništenih bili stari i po desetak godina) itd.

Zbog toga su troškovi obnove uvijek veći nego što su procijenjene štete, pa odatle i zapažene razlike.

U troškove obnove, nadalje, uračunali smo i sve objekte u selu, iako mnogim gospodarstvima poljoprivreda nije bila glavno zanimanje (uzmimo, primjerice, Konačle).

Procjenjivali smo troškove obnove u američkim dolarima, da bismo izbjegli procjene u dinarima (koji se obvezvređuju inflacijom). Po pojedinim stavkama iz točke 1, štete smo procijenili kako slijedi:

Tablica 2

Procjena troškova obnove

Stavka	Nova izgradnja (tisuća \$)
1. Stambene i gospodarske zgrade (55.000 à 60.000 \$)	3.300.000
2. Obnova stada goveda, svinja i ovaca (150.000 krava, 50.000 krmača i 100.000 ovaca)	200.000
3. Mehanizacija (30.000 traktora + priključna oruđa + ostalo)	400.000
4. Obnova obrtnih sredstava (na 55.000 gospodarstava)	85.000
5. Štete u kombinatima	180.000
6. Poljoprivredno-prerađivačka industrija	250.000
7. Vodoprivreda i vodoopskrba	75.000
Ukupno (približno)	4.500.000

Ukupni troškovi obnove uništenih ili onesposobljenih objekata, ovako izračunati, iznose oko 4,5 milijarde dolara, što je izvanredno visok iznos.

Već iz tog iznosa može se izvući prvi i dalekosežni zaključak: hrvatska poljoprivreda i selo podnijeli su iznimno visoke materijalne žrtve u još nezavršenom ratu. Seljaci su imali mnogo više i ljudskih i materijalnih gubitaka nego ostali segmenti hrvatskog pučanstva. To se vidi i iz visokog postotka udjela seljaka među

prognanim stanovništvom (gotovo polovina), što je osjetno više nego što iznosi udio poljoprivrednog stanovništva u ukupnome (tek oko desetine hrvatskog žiteljstva bavi se poljoprivredom kao glavnim zanimanjem).

Kako je temelj svake gospodarske obnove snažna, velika i ekonomična poljoprivredna proizvodnja, to obnova poljoprivrede mora biti prvi, najznačajniji, pojedinačni čin politike obnove. Tu leže, uostalom, i prednosti hrvatskog gospodarstva (uz turizam) pa je takva obnova ispravan strateški put daljnega gospodarskog razvitka. Prvo je pitanje, stoga, naći izvore iz kojih bi se tolika sredstva namakla.

3. izvori sredstava za obnovu

Prvi izvor za obnovu (i ne samo) poljoprivrede morala bi biti vlastita sredstva, kojima raspolaže određena gospodarska djelatnost.

Početi ćemo našu analizu s društvenim proizvodom, kojeg ostvaruje poljoprivreda i poljoprivredno-prerađivačka industrija. Radi usporedivosti s iznesenim procjenama troškova obnove, iznosimo procjenu društvenog proizvoda poljoprivrede Hrvatske, izraženog u kupovnoj snazi američkog dolara iz godine 1990.¹⁾

Tablica 3

Procjena društvenog proizvoda poljoprivrede Hrvatske

Stavka	Milijuna dolara (kupovne snage iz 1990)	
	1985	1990
Poljoprivreda	4.100	3.650
Vodoprivreda	65	80
Poljop. prehr. industrija (s duhanom i pićima)	1.950	2.200
Ukupno	6.115	5.930
% društvenog proizvoda Hrvatske	18,4	18,9

Od tog društvenog proizvoda hrvatskog »agrobusinessa« (nismo tu uračunali trgovinu prehrambenim proizvodima ni industrije koje opskrbljuju poljoprivredu, niti objekte za prehranu — što bi pokazalo da »agrobusiness« danas čini gotovo trećinu gospodarstva Hrvatske) računamo na sljedeće iznose akumulacije, odnosno amortizacije (u 1990. kao posljednjoj predratnoj godini).

Tablica 4

Visina amortizacije i akumulacije hrvatskog »agrobusinessa« 1990.

— u milijunima US \$

	Poljoprivreda			
	Društveni sektor	Seljaci	Poljoprivred. prerađivačka djelatnost	Ukupno
Amortizacija	170	165	185	520
Akumulacija	120	185*	145	450
Ukupno	290	350	330	970

* Uključuje i sredstva ostvarena u drugim djelatnostima, a koja se uobičajeno daju za investiciju u poljoprivredu, kao i osobni rad seljaka.

1) Potpuni uvid u metode i način obračuna dani su u studiji, rađenoj za službene potrebe, pod naslovom: Obnova i razvoj hrvatskog gospodarstva i inozemna sredstva, Zagreb, ožujak 1992.

Iznosi koje smo računali za 1990. zacijelo su bili manji u 1991. (s obzirom na pad proizvodnje, povećane troškove i zastoj proizvodnje u nekim poduzećima, uništenima od agresora). No i ovako prikazani rječito govore da bi samo sa sredstvima »agrobusinessa« bilo potrebno dugo vremena da se poljoprivreda obnovi — najmanje pet godina. I to uz pretpostavku da postoji potpuna mobilnost sredstava: da se ona uzimaju tamo gdje se stvaraju, a upućuju tamo gdje obnova zahtijeva.

Međutim, takvo je rješenje nemoguće ostvariti u tržišnoj privredi: proizvođači će htjeti da svoju amortizaciju sami iskoriste, a da bi prepustili svoju akumulaciju drugima, morali bi postojati iznimni bankarski i drugi poticaji da se odustane od plasmana sredstava ostvarenih u vlastitoj proizvodnji.

S druge strane, oni čija je imovina uništena, nemaju ni amortizacije ni akumulacije, pa je račun obnove po tom izvoru sredstava iznimno slabo temeljen.

Morat ćemo se, prema tome, okrenuti drugim izvorima sredstava za obnovu. Koja su to?

4. nositelji obnove

Prije nego što na to odgovorimo morat ćemo utvrditi buduće nositelje obnove.

Odgovor može biti samo jedan: vlasnik gospodarstva, odnosno objekta. Tamo gdje još vlasnik nije poznat (društvena gospodarstva i najveći dio poljoprivredno-prelivačke industrije) najprije bi trebalo utvrditi vlasnika.

Time bismo dobili nosioce obnove. S tim u vezi neophodno je utvrditi i kreditni potencijal tih nosilaca. Zbog toga valja brzo donijeti propise o hipotekarnom kreditu, koji bi omogućio i seljacima i dosadašnjim društvenim gospodarstvima da na podlozi vlasništva nad zemljištem dobiju od banaka potrebne kredite.

Tek pošto se riješi to krucijalno pitanje, valjalo bi »podijeliti« poslove na obnovi porušenih sela. Očito je, naime, da se u uvjetima razrušenog sela ne može računati na obnovu škola, seoskih cesta i putova, vodovoda, crkava i drugih seoskih infrastrukturnih objekata iz samodoprinosna seljana. A bez škole, vodovoda i drugih objekata teško se može zamisliti povratak i trajni boravak obitelji u područja iz kojih su izgnani. Smatramo, stoga, da bi objekte javne strukture trebalo graditi iz javnih sredstava (proračuna, sredstava domaćeg zajma, reparacija, inozemnih financijskih kredita i drugog). Obrnuto, obnova privatnih gospodarstava morala bi se pretežito temeljiti na sredstvima vlasnika, kojima bi, uz državnu pomoć, valjalo osigurati prvenstveno povoljne bankarske kredite.

Upućujemo na bankarske kredite ponajprije stoga što se sredstva štednje izbjeglih građana (kad su i postojala) postupno iscrpljuju, pa su oni prisiljeni tražiti kredite za obnovu svojih gospodarstava.

Kako banke danas ne raspoložu značajnijim kreditnim potencijalom, bit će potrebno tražiti vanjska sredstva za obnovu i jačanje kreditnog potencijala usmjerenog na poljoprivredu. Vjerojatno će biti najlakše osigurati robne kredite za isporuku nove opreme razorenim tvornicama, koje su prerađivale poljoprivredne proizvode. No to je samo manji dio potreba. Veći valja osigurati financijskim kreditima. Banke imaju mogućnost da se zadužuju u inozemstvu (Svjetska banka kani dati kredite za poljoprivredu Istočnoj Europi pa i Hrvatskoj; tu je i IDA i druge međunarodne financijske institucije, kao i komercijalne banke). Banke bi morale sa svoje strane stvoriti efikasne službe za poljoprivredu i seljake, posebno seljake (tu su sada najslabije).

Međutim, smatramo da bi najviše sredstava za obnovu poljoprivrede trebalo tražiti u pomoći iz inozemstva. Ona može biti neposredna (obitelj šalje pomoć svom članu koji je poljoprivrednik; odnosno iseljeni iz jednog kraja ili sela šalju pomoć svom selu za obnovu) ili posredna (pozivom hrvatskim iseljenicima za pomoć u obnovi domovine, posebice sela).

Takvim akcijama valja dodati i akcije pomoći pojedinih inozemnih gradova u obnovi pojedinih srušenih naselja (Vukovar, Nuštar itd.), a bilo bi korisno da se takve akcije prošire.

5. prioriteti u obnovi

U okviru obnove valja odrediti prioritete u obnovi sela i poljoprivrede. Vrlo je vjerojatno, naime, da u 1992. neće biti moguće sakupiti sva sredstva potrebna za obnovu hrvatskog sela. Najlošija bi politika bila da se započne rad na mnogo objekta, a da se oni (zbog nestašice sredstava) ne mogu predati svrsi u kratkom roku. Zato bi valjalo istaknuti načelo da prednost imaju ulaganja koja se mogu brzo vratiti, a zatim reinvestirati u poljoprivredu.

Investicije u obnovu proizvodnje morale bi imati prednost pred onima u stambene zgrade, ma koliko se to teško činilo u prvi mah. Možda bi se, za ovaj čas, moglo osigurati privremeni smještaj stanovništvu, koje se vraća u razorena naselja, odnosno tražiti da se po više obitelji privremeno smjesti u zgrade koje se mogu najbrže obnoviti. Samo brza obnova proizvodnje može osigurati stanovništvu prehranu i sredstva za brže obnavljanje uvjeta života.

Oko uskladjivanja programa obnove sa strateškim opredjeljenjima javljaju se i neke dileme. Jedna od njih jest pitanje treba li obnavljati sva poljoprivredna gospodarstva, kad znamo da su se ona smanjivala kontinuirano u zadnjih tridesetak godina. Prema statističkim podacima u hrvatskoj poljoprivredi imali smo sljedeće stanje:

Tablica 5

Stanovništvo na seljačkim gospodarstvima i površine

	Broj poljoprivrednih gospodarstava (u tisućama)	Stanovnika u seljačkim domaćinst. (u tisućama)	Zemljišta (u tisućama hektara)	Po seljačkom gospodarstvu	
				Članova obitelji	Hektara zemljišta
1931	585	2.556	2.400	4,37	4,1
1960	653	2.775	2.354	4,25	3,6
1969	615	2.488	2.066	4,05	3,4
1981	569	2.062	1.650	3,62	2,9
1991	534	1.880*	1.700	3,52	3,1
2021*	265	875	1.850	3,30	7,0

* Procjena autora.

Kao što se vidi, između 1960. i 1991. smanjio se broj seljačkih gospodarstava za 119.000 ili za petinu negdašnjeg broja. Time je i hrvatska poljoprivreda krenula putem razvijenih zemalja, u kojima se trajno smanjuje broj gospodarstava — farmi.² Međutim, za razliku od tih razvijenih zemalja, u Hrvatskoj se nije povećala prosječna površina seljačkog gospodarstva — a to je neophodno za racionalnije poslovanje. Zemljište onih koji su napuštali poljoprivredu kupovala su ili društvena gospodarstva ili građani (za »weekend-poljoprivredu« ili za stambenu gradnju). Program razvoja očekuje da bi se u idućih 30 godina prepolovio broj seljačkih gospodarstava, a prosječna veličina povećala na 7 hektara (od sadašnja 3 hektara).

2) U USA smanjio se broj poljoprivrednih gospodarstava sa 6,350.000 u 1940. na 2,173.000 u 1989, a prosječna se veličina farme povećala sa 68 na 185 hektara u istom razdoblju. U Europi su iste tendencije. Broj poljoprivrednih posjeda u Zapadnoj Njemačkoj smanjio se od 1,646.751 (u 1949), na 629.740 (u 1990), a prosječna se veličina posjeda povećala sa 8 na 19 hektara u tom periodu. Broj gospodarstava u Švedskoj smanjen je sa 282.187 na 98.553 (1951—1989), a prosječna se veličina posjeda povećala sa 12,4 na 29,8 hektara. U Danskoj prosječna veličina posjeda iznosila je 1986. 30,7 hektara (prema 17,4 u 1950); u Francuskoj se prosječni posjed povećao od 14 na 27 hektara (1956—1986), u Engleskoj od 28 na 65 hektara (1960—1986) itd. Svugdje, kao što se vidi, povećava se posjed, jer samo takav može osigurati poljoprivredniku visoki životni standard.

Dilema pred kojom stoji obnova hrvatske poljoprivrede, glasi: hoćemo li bankarskim i drugim sredstvima ubrzati transformaciju posjedovne strukture, dajući poticaj za kupovinu zemljišta od onih, koji misle u idućem desetljeću napustiti poljoprivredu?

Treba li nanovo izgrađivati male štale (za 3—4 grla), koje će se poslije napuštati zbog specijalizacije proizvodnje? Ili u obnovi graditi moderna, specijalizirana poljoprivredna gospodarstva, farmerska u svojoj biti, kojima će se hrvatska poljoprivreda uspješno uklopiti u međunarodnu razmjenu.

Pitanja su to koja traže praktične odgovore, i to brzo.

Živimo u vrijeme kada nema političkih ili društvenih ograničenja za brži napredak suvremenih seljačkih gospodarstava (farmi). Poljodjelska proizvodnja sve više prima elemente tržišnog gospodarenja te je očekivati da će birati profitabilnije proizvodne programe, a za to treba osigurati stabilno tržište.

Poznavajući sadašnju strukturu gospodarstava Hrvatske moguće je pretpostaviti da će znatan broj njih ulaziti u međusobne poslovne odnose stvarajući vlastite agencije, zadruge, dioničarska društva ili uspostavljati ugovorne odnose sa predaivačkom industrijom, ugostiteljsko-turističkim organizacijama, tržnicama u velikim gradovima, velikim potrošačkim centrima hrane (bolnice, društvena prehrana, domovi umirovljenika, škole itd.). Najveću teškoću za brzo širenje modernih dobra u Hrvatskoj jest osiguranje povoljnog kapitala (kredita) za realizaciju novih programa. Ozbiljan je i problem odnosa ulaznih cijena (onih proizvoda, koje poljoprivrednik kupuje — sjeme, mineralna gnojiva, gorivo i mazivo za strojeve) i izlaznih (prodajnih) cijena proizvoda.

U Hrvatskoj je 23,8% čistih poljoprivrednih gospodarstava, a posjeduju više od 40% obradivih površina u vlasništvu seljaka. Ta gospodarstva intezivno ulažu u zemljišni posjed, razvijaju robnu proizvodnju i daju najveći dio tržišnih viškova. Među njima treba tražiti buduće moderne farmere i poduzetnike.

Drugu grupu čine mješovita gospodarstva, kojih je u Hrvatskoj 20,9% od ukupnog broja, a posjeduju iznad 30% obradivih površina. Zavisno od raspoložive radne snage i drugih izvora prihoda, ta gospodarstva ulažu u zemljišni posjed, razvijaju proizvodnju i daju tržne viškove. Ova će gospodarstva prihvaćati programe malih površina i visokog profita.

Najbrojniju grupu u strukturi domaćinstva čine nepoljoprivredna domaćinstva, kojih je u Hrvatskoj 50,4% od ukupnog broja domaćinstava, a posjeduju približno 27% od ukupno obradivih površina individualnih poljoprivrednika. Ta domaćinstva manje proizvode za tržište, a više za vlastite potrebe, rekreaciju i odmor. Nepoljoprivredna domaćinstva slabije iskorištavaju površine i malo ulažu u unapređenje proizvodnje. Od tih domaćinstava treba očekivati da prodaju zemlju ili daju u zakup farmerima.

Tablica 6

Domaćinstva s poljoprivrednim gospodarstvom prema izvorima prihoda u Hrvatskoj, 1981.

Izvori prihoda	Broj domaćinstava	%
1. Isključivo od poljoprivrednog zanimanja	135.910	23,8
2. Isključivo od nepoljoprivredne djelatnosti	148.372	26,0
3. Isključivo od osobnih prihoda	78.142	13,7
4. Od poljoprivrednog i nepoljoprivrednog zanimanja	89.799	15,8
5. Od poljoprivrednih i nepoljoprivrednih zanimanja i osobnih prihoda	12.666	2,3
6. Od poljoprivrednih zanimanja i osobnih primanja	16.000	2,8
7. Od nepoljoprivrednih zanimanja i osobnih primanja	61.473	10,7
8. Bez aktivnih i bez osobnih prihoda	26.859	4,7
Ukupno	569.211	100,0

Domaćinstava bez radne snage i osobnog prihoda u Hrvatskoj ima 4,7% od ukupnog broja domaćinstava, ona približno posjeduju 3% obradivih površina. U pravilu su to staračka domaćinstva koja već sada ili u skoroj budućnosti predstavljaju najveće socijalne probleme. Osiguranjem povoljnih mirovina i prodajom zemlje razvijeni svijet riješio je i status staračkih domaćinstava i način, na koji se povećavaju veličine gospodarstava.

Sadašnja vlasnička struktura i veličina posjeda u našem agraru na selu ne osigurava optimalno korištenje prirodnih izvora i sredstava za proizvodnju.

Osnovna značajka agrarne strukture jest neprestano usitnjavanje posjeda. Prosječna veličina posjeda u Hrvatskoj po domaćinstvu iznosila je godine 1981. 2,9 ha obradive površine, a bila je rascjepkana u sedam do osam parcela na različitim lokacijama (tablica 7).

Sadašnja agrarna struktura jedan je od najaktualnijih problema razvoja sela. U razvijenom svijetu povećavaju se površine prosječnog posjeda, a u Hrvatskoj taj je trend bio od 1931. do 1981. neprestano u opadanju (tablica 7).

Tablica 7

Kretanje broja seljačkih gospodarstava u Hrvatskoj prema veličini posjeda, 1960. i 1981.

Veličina posjeda u ha	1961. (tisuća)	%	1981. (tisuća)	%
Do 0,5	64	9,8	103	18,1
0,5—1	62	9,4	78	13,7
1—2	127	19,5	109	19,2
2—3	109	16,7	87	15,3
3—4	78	12,0	46	8,1
4—5	65	9,9	49	8,6
5—8	94	14,5	64	11,2
8—10	27	4,1	19	3,3
10	27	4,1	15	2,8
Ukupno	653	100,0	569	100,0

Europa dokazuje da se na malim površinama može gospodariti i ostvariti znatni viškovi (tablica 8).

Osnovni razlozi takvih kretanja u nas bili su:

- agrarna politika koja se premalo bavila razvojem seljačke poljoprivrede;
- nepostojanje diferenciranog pristupa i podrške seljačkoj proizvodnji;
- nerazrađena koncepcija regionalnog napretka i specijalizacije.

Bez obzira na značajan napredak u proizvodnji hrane, još uvijek uvelike zaostajemo za razvijenim zemljama. Tako je u razdoblju 1985—1990. u prosjeku jedan aktivni poljoprivrednik u SAD proizvodio hranu za 64 stanovnika, Danskoj za 37, Francuskoj za 16, Njemačkoj za 13, ČSSR za 14, Mađarskoj za 8, SSSR za 6, dok je u nas jedan seljak proizveo za 3,4 stanovnika, a zaposlen u društvenom sektoru za 32.

U odnosu prema ukupno obradivim površinama u Hrvatskoj, seljaci su vlasnici 80% obradivih površina, oranica 77%, a u voćnjacima i vinogradima imaju više od 90% površina. Iz ovih pokazatelja vidi se značaj proizvodnje seljaka Hrvatske.

Seljaci u Hrvatskoj vlasnici su osnovnog stada goveda sa 97,2%, svinja sa 86%, ovaca i koza sa 91%.

Seljaci sudjeluju u tržišnim viškovima duhana sa 86,4%, grožđa sa 87,1%, maslina sa 100%, jabuka sa 38%, suncokreta sa 22%, šećerne repe sa 8,9% te krumpira sa 100% i svih vrsta povrća pretežno.

Tablica 8

Potrošnja mineralnih gnojiva — prinosi i proizvodnja — petogodišnji prosjek

Zemlja	Hranjiva kg/ha	Prinos pšenice	t/ha kukuruz
Nizozemska	766	7,2	—
Z. Njemačka	424	5,5	6,8
Mađarska	289	4,5	6,5
Francuska	303	6,0	7,2
Hrvatska	136	3,9	4,9
a – državni sektor	333	5,3	7,0
b – privatni sektor	74	2,8	4,5
R E G I J A			
Osijek			
a	376	5,6	7,5
b	115	3,8	5,9
Zagreb			
a	488	4,4	5,5
b	85	2,9	3,8
Varaždin			
a	396	4,2	6,0
b	90	3,3	4,3
Bjelovar			
a	401	4,6	6,2
b	81	2,9	4,4
Split			
a	268	4,1	4,7
b	58	1,9	1,9
Sisak			
a	333	4,0	4,7
b	52	2,2	3,5
Rijeka			
a	328	3,5	3,8
b	47	2,5	2,2
Karlovac			
a	141	1,8	3,8
b	46	1,7	2,7
Gospić			
a	306	2,2	2,2
b	29	2,0	2,0

Seljaci u proizvodnji pšenice sudjeluju sa 54,7%, a u proizvodnji kukuruza sa 76,1%.

Od 5.600 poljoprivrednih stručnjaka, na selu neposredno ili posredno djeluje približno 15% stručnjaka, što je prema proizvodnim potencijalima neodrživo, ali zato od 1.500 stručnjaka veterinarima njih 85% djeluje neposredno na selu, zahvaljujući organiziranoj veterinarskoj službi utemeljenoj na zakonu.

Agrarna strategija Hrvatske morala bi prihvatiti seljačko i poduzetničko gospodarstvo kao temeljni oblik gospodarenja u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji. Ona bi se morala oslanjati na dio seljačkih i poduzetničkih gospodarstava koja su se razvijala kao cjeloviti i racionalni ekološki i proizvodni sustavi po uzoru na europske.

Zato agrarna politika treba stvarati sve zakonske i sustavne pretpostavke za takvu preorijentaciju, i to:

- Na osnovi rajonizacije utvrditi poželjne okvire optimuma za seljačka gospodarstva. Ako strategija razvika prihvati mješovito seljačko i poduzetničko gospodarstvo europskog tipa kao poželjan model, onda je potrebno odrediti približno optimalne veličine seljačkih gospodarstava za pojedine rajone i tipove gospodarstava i tome prilagoditi razvojnu politiku.
- Republika Hrvatska trebala bi mjerama razvojne politike poticati i podržavati okupljanje seljačkih gospodarstava putem povoljnih kredita za kupnju zemlje, stimuliranjem dugoročnog zakupa, kreditiranjem obiteljskih razvojnih programa i drugim poticajima.
- Poljoprivredna služba s ciljem da racionalno organizira transfer znanja iz znanstvenih i stručnih institucija u seljačka i druga poduzetnička gospodarstva bit će osnovna poluga za pokretanje uspješnog razvika poljoprivrede u Hrvatskoj.

- Zaostajanje u proizvodnji hrane može se izbjeći prvenstveno stvaranjem normalnih uvjeta gospodarenja naročito uređenjem i boljim iskorištavanjem zemljišta u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji, stvaranjem novih vrsta, transformacijom tehnologije prema jeftinijim načinima proizvodnje uz štednju energije (nafte i plina), osvajanjem novih proizvodnja (akvakultura i marikultura), robnim načinom proizvodnje na velikim seljačkim gospodarstvima, posebice u stočarstvu, povezivanjem proizvodnje, prerade i naročito prometa hranom, značajnijim investiranjem u seljačka gospodarstva itd.
- Kako su osnovni problemi razvoja prehrambene industrije vezani za razvoj ostalih djelatnosti agroindustrijskog kompleksa, prvenstveno primarne poljodjelske proizvodnje, to će i napredak male prerade ubuduće ovisiti o razvoju poljoprivrede kao njene materijalne osnove.
- Važniji instrumenti za osiguranje sredstava za razvoj jesu cijene, krediti i politika rezervi. U vezi s politikom cijena osnovno je osigurati stabilne odnose među poljoprivredno-prehrambenim proizvodima, da bi se izbjegla nadogradnja cijena od sirovine do finaliziranih proizvoda prerade.
- Uz jačanje akumulativne sposobnosti proizvođača hrane, bit će veoma značajna uloga agrarnog kredita i to u prvoj fazi putem inicijalnih sredstava za oživljavanje seljačkih gospodarstava. Dostignuti stupanj samofinanciranja pojedinih djelatnosti u okviru seljačkih gospodarstava veoma je različit.
- Bez obzira na sve veću potrebu društva za hranom i bez obzira na mogućnosti seljačkog gospodarstva, ono će se teško probiti ukoliko ne bude snažno podržano raznim ekonomskim, socijalnim i političkim mjerama i akcijama na svim razinama društvenog odlučivanja.

literatura

- Mataga, Željko: Poljoprivredno zadrugarstvo Hrvatske, Zagreb 1991.
- Stipetić, Igor: Biljna proizvodnja Hrvatske, Agrarno ekonomske studije, knjiga 1, Ekonomski fakultet, Zagreb 1991.
- Stipetić, Vladimir: Promjene u strukturi poljoprivrede USA, Agrarno ekonomske studije, knj. 2, Zagreb 1992.
- Stipetić, Vladimir: Kretanje i tendencije u poljoprivrednoj proizvodnji Hrvatske, JAZU, Zagreb 1959.
- Dunham, David: Agricultural Growth and Rural Industry: some Reflections on the Rural Growth Linkage Debate, Institute of Policy Studies, Colombo, 1991.
- McDowell, R.E. — Hildebrand, P.E.: Integrated Crop and Animal Production: Making the most of Resources Available to Small Farms in Developing Countries, The Rockefeller Foundation, New York 1980.
- Streeter, P. Carroll: Reaching the Developing World's Small Farmers, The Rockefeller Foundation, 1975.
- USDA—ERS: Structural Changes in West European Agriculture, 1950—1970, FAS no 114, Washington D.C. 1975.

Vladimir Stipetić
Ivo Vajić
Ivan Novak

The renewal and development of Croatian agriculture, villages and farms

Summary

The authors begin by presenting their own conception of rural and agricultural renewal. They consider that destroyed or damaged facilities should be rebuilt in accordance with the most recent research into social and economic development, i.e. that present efforts at renewal should be directly geared towards rural and agricultural prosperity.

The article gives the estimates of losses in the livestock fund, farming and residential buildings, agricultural mechanization, the damage done to agro-industrial complexes and other socially-owned agricultural production and processing firms and other damage.

The authors tried to estimate the costs of renewal in spite of the difficulties that make precise calculations impossible.

The article continues by presenting possible sources for the renewal of this segment of the economy, the bearers of renewal and its priorities. All these questions demand quick practical answers. To these problems of renewal must also be added the inherited bad agrarian and social structure and all the other consequences of an agrarian policy that for so long neglected the private sector. ■

Reconstruction et développement de l'agriculture croate, de l'espace rural et des exploitations agricoles

Résumé

Les auteurs présentent tout d'abord leur propre conception de la reconstruction des villages et du renouveau de l'agriculture. Selon eux, lors de la construction des bâtiments détruits ou endommagés il faudrait respecter les résultats des recherches effectuées récemment dans le développement rural, social et économique. Autrement dit ils considèrent que la reconstruction doit être faite en fonction directe de la prospérité de l'espace rural et de l'agriculture.

Dans l'article on trouvera également des évaluations concernant les pertes subies par le cheptel, les bâtiments d'exploitation, les maisons d'habitation, les machines agricoles, ainsi que les dégâts qu'ont subi les combinats agricoles et les entreprises agricoles du secteur social.

Les auteurs essaient également d'évaluer le coût de la reconstruction, tout en tenant compte de toutes les difficultés qui s'opposent à une appréciation précise.

Dans l'article il est également question des sources potentielles des moyens nécessaires à la reconstruction de ce segment de l'économie, des porteurs de la reconstruction aussi bien que des priorités. Ce sont là toutes des questions qui exigent une réponse pratique très rapide. Il faut rajouter à ces problèmes auxquels va se heurter la reconstruction, l'héritage d'une mauvaise structure agraire et sociale, ainsi que toutes les autres conséquences d'une politique agraire qui négligeait systématiquement le secteur privé. ■